

Schultheisz Emil emlékére

In memoriam Emil Schultheisz

Dr. Forrai Judit, Prof. dr. Réthelyi Miklós
forraijud@gmail.com

Abstract:

Death of Schultheisz Emil who was internist, medical historian, professor, health-politician, Health Minister,

---

Mélyen tisztelt Schultheisz professzorom emlékére
-néhány személyes gondolatban-
2014.06.12.

A mai déli - szokásos napi látogatásom után nem sokkal kaptam a hírt Schultheisz professzor végleges távozásáról. Napok óta tudjuk és készülünk a megváltozhatatlanra. Vasárnap egyszerűen közölte velem: Jutka eljött az ideje, most búcsúzzunk el. Professzor úr, én nem tudom, hogy is kell Öntől elbúcsúzni! Azt válaszolta: elmondtam mindent magának, lépésről lépésre és eddig nem csalódtott, mikor, mi is történik. Most ez következik, - mondta - bár ez nem túl elegáns. - Ezek voltak velem talán az utolsó szavai.

Az elmúlt 60 éves orvosi működése alatt hány és hány embert, művészt, politikust, családtagot, barátot, fontos és még fontosabb embert kísért el addig, ahova most Ő is elérkezett.

Sajnos, vagy nem, igen elfogult vagyok Professzor úrral, nagyon sokat jelent nekem a személye. Ő az én mesterem, professzorom, példaképem, az európai kultúra fáklyavivője, a „*fehérék közt egy európai*”- vagy talán ma már az egyetlen! az utolsó felnőttem, az igazi, mély tudomány megtettesítője, az Ember, az orvos-kép példaképem, barátom, bizalmasom, kicsit az apám is.

A kezdeti feszengő első bemutatkozásakor 1988 júniusában új, friss történelem és alakuló muzeológusi diplomámmal tudtam, orvostörténelemmel szeretnék foglalkozni. Ismeretlenül felhívtam Őt az egyetemen, kinyögve azt a néhány szót, melynek lényege az volt: szeretnék bemutatkozni. Mondta: ez most megtörtént. Kínomban a másik lábamra álltam telefonnal a fülemben és kértem személyesen is hadd mutakozzak be. Röviden azt mondta: jó. Később személyes találkozásunk után rábízott Simon Tamás professzorra – az akkori docensére. Rövid időn belül pont megüresedett egy állás a tanszéken és felvett alacsonyabb beosztással, kisebb fizetéssel, de én boldog voltam, hogy ott lehettem.

A legjobb főnök volt, pontosan megmondta kitől mit vár el, de nem volt erőszakos, főleg nem parancsoló, hatalmaskodó, utálta az értelmetlen dolgokat. Nem volt jelenléti ív, de elvárta minden munkatársától a feladatát maradéktalanul és legjobb tudása szerint lássa el. Mindenkit valóban a munkája társának, vagyis munkatársnak tekintett. Hihetetlen érzékeny volt az értelem, az ész, a tudás iránt, kereste ezen tapadó pontokat és szinte mindenkiben meg is találta, akiben akármennyi kis szikra volt. De a butaság és az ápolatlanság taszította. Előre egy-két nappal tudatta, ha beszélni kívánt velünk. A férfiaktól megkívánta a zakót és nyakkendőt. Így volt, aki csak erre az alkalomra tartogatta az Intézetben a „főnök-látogató” ruháját. Ugyanis elvárta a látható tisztelet is! Túl a formaságokon, valóban eseményszámban ment a vele való szakmai diskurzus, minden témában felkészült volt és számtalan irodalommal támasztotta alá, idézte az általa interpretált tényeket, ha valaki komolyan foglalkozott egy témával és beleakadt munkája során abba a más által kutatott témában, gyűjtötte és átadta az általa talált újdonságokat. Támogató volt és segítő. Egyéni problémákra igen érzékeny és figyelmes volt.

Mint ifjú munkatárs állandóan zavarban voltam a jelenlétében. Sokan lefagyunk hihetetlen nagy tudása előtt. Hatalmas szakadékot éreztünk (és volt is!) tudásban, kiállásban. Mellette könnyen szellemi törpének érezhette magát az ember. De ezt sose érezte, hanem inkább segítő kiegészítéseket tett, „bizonyára erre, vagy arra gondolt” s elmondta, mi hiányzik ebből, vagy abból a tanulmányból, tudásból, szépen rávezette az embert. Persze a találkozás után lázasan kutatni és olvasni kellett a figyelmeztető és szégyent keltő hiányosságok miatt.

És ez így volt még az utolsó időben is velem.

Hosszas kórházi ápolásának ideje alatt minden nap mellette voltam és annyit beszélgettünk, voltunk együtt, amennyit épp az adott állapota megengedett. Végül, mikor már nem tudott olvasni megkérdeztem, professzor úr mire szokott gondolni, mivel foglalja el magát? Tudja Jutka most éppen az eleusisi misztériumjátékokról elmélkedem. És azon belül mi az indító gondolat, mivel nem ért egyet, vagy mivel tud azonosulni - kérdeztem? Hosszas magyarázatba kezdett, amíg el nem fáradt, de addig – mint mindig a szeme igen élénk volt, ha olyanokról beszélt, gondolt, magyarázott, ami érdekelte.

Később – mikor már felengedtem lányos, szorongató zavaromból - megszoktuk egymást, „felnöttem” már együtt tudtunk gyakran nevetni, mivel hihetetlen fanyar és elit humora volt, olykor egy, vagy két találó szóval fejezte ki mély bölcsességeit, a dolgok több élet. Például szeretett anyósáról beszélt így: imádott főzni az anyósom, de sajnos nem tudott. Ebben szinte minden benne volt a teljesítményének értékelése, elismerése és az eredmény drámai valósága. Vagy egyszer azt mondta Jutka maga az egyetlen barátom, majd közelebb hajolt, s folytatta, mert maga az egyetlen, aki még él a barátaim közül.

Sokszor eltűnődtem azon, vajon mit is érez, gondol, hisz, tud általában és konkrétan egyes dolgokról, jelenségekről. Mennyire volt magányos, talált-e megfelelő, méltó szellemi társat, polémiáihoz felkészült kérdésfeltevőket, vagy válaszadókat. Ugyanis hatalmas kultúrája és ismeretanyaga volt szinte mindenről. Az agya igen különleges ékszere volt, a nagy Koh-i-noor, vagy Royce rolls egyedi motor, mindenre emlékezett, amit valaha olvasott, és mint ismeretes már 2-3 éves korában felismerte a betűket, ifjú korától csak napi 2-3 óra alvásra volt szüksége, így az eltelt 89 évben naponta szinte mindig olvasott, dolgozott. Este – ahogy elmondta – 19.00 óra után másnap hajnalig eltávozott az adott világból és problémáitól, hol a XVI. hol a XVIII. századba érkezett. Sötétben tudta, melyik könyvét hol találja. Lakása inkább a British Libraryhoz hasonlított (katonás, logikus rendbe rakva- látszólag szétszórta), mint polgári lakhelyhez. A szép bútorokon jegyzetek szigorú rendben a pincétől a padlásfeljárón át a tetőig. Mindent tudott, mit hol talál. Éjszaka vitázott Descartestól Aristotelesig és Platóntól Leibnizig igen nagy élvezettel.

Gyakran, amikor az Országos Széchényi Könyvtár előtt megyek el, mindig az jut eszembe, hogy éjjel, amikor a könyvekből kiszabadulnak a leírt gondolatok, és ott gomolyognak az ódon falak között, vajon hogy egyeznek meg, megegyeznek-e, vagy gyilkolják egymást, és miért nem rúgják ki a feszülő ellentétek azokat a vastag várfalakat? Hát Professzor úrról is azt gondolom, hogy ezek a gondolatok így feszegették értelmének, tudásának vastag falait.

Nem tudok és nem is akarok objektív lenni, hiszen az út hozzá a munkán túl később inkább baráti vá vált. Szerencsés vagyok, hogy a sors úgy hozta, megismerhettem Őt, elindított egy pályán, amit kicsit későn kezdtem – életéveimhez képest- de megkaptam tőle mindent, amit egy tanítvány álmában sem gondolhat végig: a folyamatos figyelmet és gyengéd módszerű, de határozott, segítő, kemény kritikát!

A kapcsolatunk sokat jelent számomra. Ez ad tartást, erőt, lendületet és színvonalat, amit nagyon nehezen és iparkodva próbálok elérni- szinte teljesen reménytelenül! De az igyekezet a példakép miatt kötelez!

Aczél elvtárs idejében, amikor egészségügyi miniszter volt, egyszer történt, hogy lement a Duna partjára sétálni, át kellett gondolnia valami fontos dolgot. Telefonon kereste a Miniszterelnökségi Hivatal. Hol volt Miniszter elvtárs? hangzott a számonkérés a telefonban. „Gondolkodtam, séta közben”. Hát ez ma is főbenjáró bűn lenne.

Egyik délután a csendes és nyugodt kórházi szobájában -hála Tulassay és Rácz professzornak, akik biztosították a gondos ellátását és nyugalmát - arról beszélt, tudja Jutka, amikor kórbonctanra kerülök rövidesen, remélem igazolja a kolléga, mind a 27 szöveti-sejti szinten is igazolható betegségem. (Mint ismeretes a II. bécsi orvosi iskola szemlélete szerint minden diagnózis a kórbonctani leletekkel nyert igazolást). Ne mondja Professor úr, hát kezdjük el, mik is azok? Jó,- volt a válasz- kezdjük a craniumtól a calcaneusig. Nyugodtan, szakszerűen, pontosan mondta el az összes kórismét, az elváltozás minőségét, a kórképet és természetesen a diagnózist. Megnyugtattam: drága Professor úr, a kórboncnok már az első igazolható betegségnél abbahagyja, legjobb, ha most felkészül erre, hát ne csalódjon! Jót nevettünk ezen (is).

Lesznek hivatalos, egész munkásságát méltató megemlékezések, hiszen egyetemünk egyik kiemelkedően fénylő csillaga volt.

Nekem tisztelt professzorom, barátom, támaszom és példaképem.

Nyugodjon békében!

Forrai Judit

SCHULTHEISZ EMIL**/1923 – 2014/**

Budapesten született 1923. június 21-én katonacsaládból. Apja, nagyapja tábornok, dédapja honvéder orvos a szabadságharcban. Középiskolai tanulmányait a budapesti Fasori Evangélikus Főgimnáziumban és a soproni evangélikus líceumban végezte. Egyetemi tanulmányait az 1942-es tanévben a kolozsvári I. Ferenc-József Tudományegyetemen, történelem-filozófia szakos bölcsészhallgatóként kezdte, majd a Debreceni Tudományegyetem orvosi karára iratkozott át. Orvosi tanulmányait Budapesten, az akkor még Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta, itt avatták orvosdoktorrá.

1954-ben belgyógyász szakképesítést szerzett. Tudományos fokozatát orvostörténelemből kapta. 1950 és 1960 között klinikai-kórházi orvos, orvosfőhadnagy, 1957–1959-ben a Korányi közkórház adjunktusa. 1960-tól a Központi Állami Kórház belgyógyász főorvosa, 1964-től kórházi igazgatóhelyettes, majd 1970-től igazgató. 1963-ban, ösztöndíjjal a bécsi egyetem II. sz. Belklinikáján dolgozik, majd rövidebb külföldi tanulmányútjai a stockholmi Seraphim Lazaretbe, a londoni St Guy's Hospitalba, a rostocki egyetem belklinikájára vezették. Berlinben *Tutzke* prof. Bolognában *Busacchi*, Ferrarában *Menini* orvostörténeti intézetében kutat.

Fekete Sándor professzor nyugalomba vonulása után, 1971-től a Semmelweis Múzeum és Könyvtár igazgatói, majd főigazgatói tisztét is betölti. 1972-ben osztályvezető főorvosi munkáját változatlanul ellátva egészségügyi miniszterhelyettes, 1973-ban államtitkár, 1974-ben miniszter lesz. 1978-ban az Egészségügyi Világszervezet genfi közgyűlésének alelnöke. 1977-ben c. egyetemi tanár lett, 1984 decemberében - tizenegy évi szolgálat után - miniszterként nyugdíjba vonul, de ekkor kezdődik egyetemi oktatói pályafutása. 1985-ben a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Orvostörténeti és Társadalomorvostani Intézetének igazgatójává, tanszékvezető egyetemi tanárrá nevezték ki, amely feladatkört 1993. évi nyugállományba vonulásáig ellátott. 2000-től emeritus professor.

Szakirodalmi munkássága 1951-ben kezdődik. Belorvosi dolgozatai, esetközlései és klinikai tanulmányai – többek között a *Familiaris ovalocytosis és constitutionalis eosinophilia együttes előfordulása*” (1955), a *Werner-szindróm*” (1958), valamint a *Cortico-striocerebellaris ataxia hazai előfordulása* (1958) című írásai hazai és külföldi folyóiratokban jelennek meg. Orvostörténeti tanulmányai olyan nagy tekintélyű nemzetközi folyóiratokban

jelennek meg, mint a *Sudhoffs Archiv* (Wiesbaden), a *Janus* (Leyden), az *Archiv für Kulturgeschichte* (Köln), a *Clio Medica* (Amsterdam-Leyden – ennek a lapnak évtizedeken át társkiadója és szerkesztőbizottsági tagja), a *Centaurus* (Koppenhága), és a *Gesnerus* (Basel). Orvostörténelmi kutatásai középpontjában a későközépkor és a humanizmus korának medicinája, egyetemi curriculumja, annak filozófiatörténeti háttere áll, különös tekintettel a latin és középfelnémet kéziratos forrásanyag hazai vonatkozásaira. Vizsgálódásainak másik, részben ugyancsak forrásfeltáró területe, a felvilágosodás korának magyar, latin és német elméleti-orvosi irodalma, orvosi oktatása, a nagyszombati egyetem tankönyvirodalmának struktúrája. Német–angol–francia–olasz nyelven megjelent tanulmányainak gyűjteményes kötete (*Kunst und Heilkunst*, 2007.) a fenti témákból vett válogatás. Klinikai dolgozatai magyarul és németül, orvostörténeti tanulmányai a magyaron kívül angolul, németül, oroszul, szlovákul, franciául és olaszul jelennek meg. Két könyve a *Medicina* Kiadónál jelent meg, a *History of Physiology* c. kötete az oxfordi Pergamon Press és az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg. Tanulmányköteteit a Magyar Tudománytörténeti Intézet, ill. a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár jelentette meg. Nemzetközi kongresszusokon és symposionokon nagyszámú előadást tartott; így Londonban, Berlinben, Düsseldorfban, Rómában, Genfben, Mirandolában, Ferrarában, Bolognában, Bécsben, Baselben, Mexico Cityben, Limában; vendégtanárként a krakkói és a pozsonyi egyetemen.

Tevékenységet több kitüntetéssel honorálták: *Babérkoszorúval Ékesített Zászlórend* (1984), *Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje* (2003), *Kiváló Orvos* (1970), *Batthyány-Strattmann László díj* (2003), *Svéd Seraphim-Érem*, *Magyar Örökség díj./2009/* stb.

Tudományos munkásságának elismeréseként a Krakkói Egyetem 1980-ban, a Lipcsei Egyetem 1985-ben avatja *honoris causa doctorává*. A Semmelweis Egyetem *Semmelweis Éremmel* (1975 és 2003), *Pro Universitate-díjjal* (2007), a Debreceni Egyetem *Ezüstéremmel* (2008), a Kassai Comenius Egyetem *Aranyéremmel* (1975), a Pozsonyi Egyetem *B. J. Gouth Éremmel* (1976), a Ferrarai Egyetem *Manardus Éremmel* (1964), a Magyar Orvostörténelmi Társaság *Weszprémi-díjjal* (1970) tüntette ki. A Krakkói Akadémia *Copernikus érmét* (1973), a Nemzetközi Paracelsus Társaság *Paracelsus díját* (1968), a Cseh Orvosszövetség *Purkyne díját* (1974) kapta.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság örökös tiszteletbeli elnökévé, a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság tiszteleti tagjává választotta. Az International Academy of

History of Medicine (London) tiszteleti, a Svéd Királyi Orvosegyesület külföldi tagja, a Gesellschaft für Paracelsusforschung (Salzburg), a Soc. Int. Hist. Med., a Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin, a Gesellschaft für Krankenhausgeschichte, Gesellschaft für Wissenschaftsgeschichte (Marburg), Soc. Int. Hist. Pharmacie (Párizs), Julius Hirschberg Gesellschaft (Wien), a Weltunion für Prophylaktische Medizin (Wien), a Soc. Hist. Ancient Med. (USA) rendes tagja.

A tudományos közélet aktív résztvevője: az MTA Orvostörténeti Munkabizottságának elnöke, az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának, valamint az MTA Tudomány és Technikatörténeti Komplex Bizottságának tagja, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tudományos tanácsának és az *Orvostörténeti Közlemények* szerkesztőbizottságának elnöke.

2014. június 12-én hunyt el Budapesten.

Dr. Réthelyi Miklós
a Magyar Orvostörténelmi Társaság elnöke